

Silvia MIHĂILESCU
Universitate din Veliko Tărnovo

TRANSFORMĂRI SINTACTICE ÎN CADRUL FRAZEI ÎN TRADUCERILE LITERARE BULGARO-ROMÂNE

Silviya MIHAYLESKU
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

SYNTACTIC TRANSFORMATIONS IN THE COMPLEX SENTENCE IN BULGARIAN-ROMANIAN LITERARY TRANSLATIONS

The literary translation represents a complex, creative process in which implementation every translator develops his own techniques of translations and undertakes special, translation methods. The translation transformations are determined by differences between the source language and the language of translation, the translation from one language to another cannot be done without them. Our comparative analysis is based on three prosaic literary texts (one novel and two short stories) in Bulgarian language with Romanian translation: „In the night riding the white horses” written by Pavel Vejinov (translation by Tiberiu Iovan) and the short stories „Rock drawings” and „The Got” written by Yordan Radichkov (translation by Mihail Madzhari). In our literary translations from Bulgarian into Romanian language analysed by us, the most used syntactic transformations are: to change the complex sentence into simple sentence; to change the simple sentence into complex sentence; to change the compound sentences; substitution of a conjunction link with a non-conjunction link and substitution of a non-conjunction link with a conjunction link. Most of the considered syntactic transformations are affected by the morphological and lexical substitutions made in the translations process. There are syntactic transformations which are dictated by authors style.

Keywords: literary translation, Syntactic Transformations, Bulgarian language, Romanian language.

Obinerea echivalenței în traducere este un deziderat al fiecărui traducător. În acest scop, traducătorul restructurează, transformă adesea textul original, la nivel gramatical sau lexical. Lucrarea de față are ca obiect principalele transformări sintactice care au loc în cadrul frazei, a’ă cum se regăsesc ele în traducerile literare bulgaro-române. Analiza pe care ne-am propus-o se bazează pe textele a trei opere literare bulgare (un roman și două nuvele) traduse în limba română – *Noaptea cu cai albi* de Pavel Vejinov (traducere de Tiberiu Iovan) și *Desene pe stânci* și *Țapul* de Jordan Radichkov (traducere de Mihail Magiari). În teoria traducerii există multe descrieri și clasificări ale transformărilor din traducere. Aici ne vom opri numai la câteva dintre ele, care au constituit suportul teoretic al analizei noastre contrastive.

Termenul *transformare* folosit în teoria traducerii este împrumutat din gramatica transformasională (vz. Томанова 2009:14). În traductologia rusă, acest termen este folosit pe scară largă mai ales de lingvistul Barhudarov. Barhudarov pornește în teoria sa de la premiza că transformările din traducere reprezintă modificări interlinguale multiple, care se realizează în scopul găririi de către traducător a echivalenței în traducere, în ciuda diferențelor dintre forma și semantica celor două limbi – limba sursă și limba țintă (Бархударов 1975: 190). Lingvistul rus consideră că aceste transformări sunt în număr de patru – *transferul*, *substituția*, *adaosul* și *omisiunea*. *Substituțiile* sunt cele mai numeroase și cele mai răspândite transformări din cadrul traducerilor. La rândul lor, acestea se clasifică în:

- substituția formei cuvântului;
- substituția părților de vorbire;
- substituția părților de propoziție;
- substituții sintactice la nivelul frazei;
- substituții lexicale;
- substituția cauzei prin efect și invers;
- traducerea antonimică;
- compensația.

În cadrul substituțiilor sintactice se deosebesc următoarele tipuri:

- substituția propoziției cu fraza;
- substituția frazei cu propoziția;
- substituția propoziției regente cu subordonata și invers;
- substituția frazei formate prin coordonare cu frază formată prin subordonare și invers;
- transformarea frazei coordonate prin jonciune în frază coordonată prin juxtapunere și invers.

Lingvista bulgară Iskra Likomanova clasifică transformările din traducere în *gramaticale* și *lexicale* (Ликоманова 2006: 118–119). Autoarea propune și o altă clasificare, care se bazează pe trăsătura semantică „posibilitatea traducătorului de a alege”. Acest criteriu face ca transformările survenite în traducere să fie *obligatorii* și *facultative* (Ликоманова 2006: 117). Transformările obligatorii au în vedere transformarea structurii morfologice și sintactice din traducere, față de textul original, pe când transformările facultative sunt în întregime determinate de decizia subiectivă a traducătorului. Transformările sintactice, alături de cele morfologice, sunt incluse de lingvistă în grupa transformărilor obligatorii.

În sintaxa ambelor limbi, unitatea fundamentală este propoziția, iar unitatea sintactică superioară propoziției este fraza. Îmbinarea propozițiilor în frază se face prin două raporturi: de coordonare și de subordonare. De asemenea, în ambele limbi, exprimarea raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele unei fraze se poate realiza prin jonciune sau prin juxtapunere.

În urma analizei traducerilor din bulgară în română s-au evidențiat următoarele transformări sintactice la nivelul frazei:

1. Substituția propoziției cu fraza

Сашо стреснато замълча. (Вежинов 2000: 149).

Сашо tresări și nici nu-i mai răspunse. (Vejinov 1989: 105).

Propoziția din acest prim exemplu se transformă în limba țintă într-o frază formată prin coordonare, fapt realizabil prin traducerea adverbului *стреснато* ‘speriat’ cu verbul *a tresări*. Aici, în realitate, traducătorul realizează nu mai puțin de trei substituii. Pe lângă substituția la nivel sintactic, observăm o substituție a unei părți de vorbire cu o alta (adverbul cu verbul). A treia substituție este înlocuirea cauzei prin efect. Acest tip de substituție este inclus de Barhudarov în rândul transformărilor lexicale, alături de *concretizarea* și *generalizarea* (vz. Бархударов 1975: 209). Verbul *замълча* ‘a tăcea’ (cauza) este redat prin verbul *a nu răspunde* (efectul) și astfel sensul traducerii este „nu-i mai răspunde, pentru că tace”.

În exemplul următor, adverbul *машинално* ‘mașinal’ este tradus printr-o locuțiune verbală: *a-și da seama*. Locuțiunea verbală formează al doilea predicat din propoziția subordonată modală. Și în acest caz traducătorul optează pentru o substituție a părților de vorbire (adverb cu locuțiune verbală), care, implicit, va genera o restructurare a sintaxei propoziției din original, atunci când se traduce în română:

„Яка тояга – рече му. – Дръж!”

Козарят взе машинално върнатата тояга. (Радичков 1970: 68).

„E un toiağ tare, zise, ia-l onaroi!”

Отул îl luă fără să-și deа seama. (Radicikov 1978: 77).

În grupa transformărilor propozițiilor în frază includem și alt tip de substituție la nivel sintactic. Este vorba despre traducerea „legată” a unei propoziții și a unei fraze care se succed. Transformarea pe care o face traducătorul este de a include propoziția în fraza care îi urmează, cu ajutorul conectorului cauzal *fiindcă*:

Пролетно време той повече се навърта край стадото или даже след самото стадо. Ситни ярета подскачат като скакалци наоколо и нови никнат като гъби. (Радичков 1970: 7).

Primăvara el se învârtea mai mult pe lângă turmă sau o urma îndeaproape, fiindcă o mulțime de iezi săltau în toate părțile ca niște lăcuste, iar alții, abia fățați, apăreau ca ciupercile. (Radicikov 1978: 6).

2. Substituția frazei cu propoziția

Утрото беше сиво, студено и страшно, градът представляваше апокалиптична гледка. (Вежинов 2000: 21).

Dimineața era rece, cenușie și înfricoșătoare, orașul oferind o priveliște apocaliptică. (Vejinov 1989: 7).

În acest caz, fraza formată prin juxtapunere se transformă într-o propoziție cu un singur predicat, prin traducerea timpului imperfect indicativ din bulgară cu un mod nepersonal – gerunziul.

Aceeași transformare este posibilă când perfectul simplu este redat în traducere prin infinitiv, ca în următorul exemplu:

Като влезе най-сетне в спалнята, той не запали лампата. (Вежинов 2000: 21).

Ина̀рă в челе дин урмă в дормитор, фърă а май апринде лумина. (Vejinov 1989: 7).

În ambele exemple observăm o substituție a părților de propoziție (predicatul cu un complement), care permite restructurarea frazei din limba țintă.

În această grupă – a substituției frazei cu propoziția – am inclus și o altă modalitate a traducătorului de a ajunge la același rezultat. Este vorba de divizarea unei fraze alcătuită din două sau mai multe propoziții:

В стаята беше непрогледно тъмно и той вдигна затъмнителната хартия. (Вежинов 2000: 20).

Îн вчърпере домнеа о безнă де непăтрунс. Дăду ла о парте хъртия де самуфлај.

(Vejinov 1989: 7).

În această situație, fraza formată prin coordonare copulativă în limba bulgară se dezintegrează în două propoziții în limba română. Traducătorul a schimbat astfel nuanța cauzală din original. Cele două propoziții din română redau ideea de simultaneitate a acțiunilor verbale. Este o opțiune personală a traducătorului, suntem de părere că s-ar fi putut păstra sensul din limba sursă prin traducerea conjuncției *и* cu *iar*. Aici putem afirma că e vorba, ținând cont de clasificarea propusă de I. Likomanova, de o transformare facultativă.

Propunem spre exemplificare și un alt caz interesant, unde traducătorul divizează o frază formată din opt propoziții într-o propoziție și două fraze. Este bine cunoscut faptul că în beletristică, lungimea frazei este un element caracteristic pentru stilul unui autor, de aceea suntem de părere că aici ar fi fost mai greu de păstrat această caracteristică a stilului prozatorului bulgar Ivan Radicikov. Traducătorul a optat pentru segmentarea frazei, fapt care o face mai lesne de tradus:

Заяко бе опитал всички духовни инструменти, кога имаше пари, купеше, кога останеше без пари, продадеше, сега бе останал без пари, а пък една глинена окарина не струва кой знае колко. (Радичков 1970: 79).

Ierpure încercase toate instrumentele de suflat. Când avea bani cumpăra câte unul, când rămânea fără bani îl vindea. Deocamdată, fiind cam lipsit de bani, cumpărase o ocarină de lut care nu costase cine știe ce. (Radicikov 1978: 91).

3. Substituția frazei formate prin coordonare în frază formată prin subordonare

Краката му бяха съвсем мокри, но изглеждаше някак особено сгорещен и възбуден. (Вежинов 2000: 151).

Deși era ud learcă la picioare, arăta cumva înfierbântat și surescitat. (Vejinov 1989: 106).

În acest exemplu, fraza din limba bulgară este formată prin coordonare adversativă și e tradusă în limba română printr-o frază alcătuită din regentă și o subordonată concesivă introdusă prin conectorul *deși*. Traducerea este adecvată, ținând cont de faptul că în limba bulgară conjuncția adversativă *но* capătă în context o nuanță concesivă secundară (vz. Андрейчин, Попов, Стоянов 1977: 418). Și în română găsim aceeași situație, când coordonarea adversativă care redă o contrazicere a așteptărilor „este echivalentă cu un raport răsturnat de subordonare concesivă.” (Gramatica limbii române 2005: 23).

În următorul exemplu, fraza formată prin coordonare (juxtapunere) se traduce printr-o frază cu două propoziții subordonate – una subiectivă, cealaltă – cauzală. Traducerea respectă nuanță cauzală pe care o are fraza în bulgară (Андрейчин, Попов, Стоянов 1977: 415).

Жестокото дране на космите го бе изнервило, по лицето ѝ от време на време пробягваха леки тикове. (Вежинов 2000: 149).

Se vedea că depilarea fusese dură și neplăcută, căci și acum îi apăreau în răstimpuri pe chip spasme ușoare. (Vejinov 1989: 105).

Fraza formată prin parataxă (alăturarea a trei propoziții) din bulgară se transformă în limba țintă într-o frază alcătuită din două propoziții principale, coordonate copulativ și o propoziție subordonată temporală. Traducerea corespunde cu originalul, pentru că, din punct de vedere semantic, propozițiile principale care alcătuiesc fraza în limba bulgară se află într-o succesiune temporală:

Някои забиваха колчета, развързваха пакетите, почнаха да правят някакви покриви. (Радичков 1970: 13).

Unii, după ce înfipseră țărushi în pământ, dezlegară pachetele și începură să întindă niște acoperăminte. (Radicikov 1978: 13).

4. Substituția frazei formate prin subordonare în frază formată prin coordonare

În acest exemplu, fraza care conține o propoziție subordonată concesivă este transformată într-o frază alcătuită prin coordonare copulativă:

Мария дълго мълча, макар че нищо от нейния външен вид не издаваше чувствата ѝ. (Вежинов 2000: 309).

Maria tăcu timp îndelungat și nimic din ținuta ei nu-i trăda simțămintele. (Vejinov 1989: 227).

5. Substituția frazei formate prin coordonare în frază formată prin subordonare

O frază alcătuită din trei propoziții principale coordonate prin juxtapunere sau prin joncțiune va avea modificat acest raport în traducerea sa, astfel: una din propozițiile principale devine subordonată față de celelalte două. Traducerea de acest fel are în vedere respectarea semanticii frazei iniiale, unde se realizează succesiunea propozițiilor, atât din perspectivă temporală, cât și prin prisma cauzei sau a consecinței. În primul exemplu, una dintre propozițiile principale devine în traducere propoziție cauzală, iar în al doilea – temporală:

Надолу в равнината народът се разместваше, селата се изпразваха, градовете поглъщаха много свят. (Радичков 1970: 53).

În vale, oamenii se mutau de colo-colo, satele se goleau, căci orașele îngheau mult popor. (Radicikov 1978: 60).

Негов братовчед също беше станал по едно време козар, ама изкара една зима, хвърли тоягата и отиде да работи на ръчна сонда – търсеха злато. (Радичков 1970: 53).

Un văr de-al său devenise într-o vreme cioban la capre, dar după ce trecu o iarnă, zvârli toiagul și se duse să lucreze la o sondă manuală – în căutarea aurului. (Radicikov 1978: 59)

6. Transformarea frazei coordonate prin joncțiune în frază coordonată prin juxtapunere

Някъде по залите свиреше оркестър, а цигареният дим бе станал толкова гъст, че дори свеците започнаха да мигат. (Вежинов 2000: 107).

Undeva, într-unul din saloane, începu să cânte orchestra; fumul de țigară devenise atât de dens, că până și lumânările prinseră să clipească. (Vejinov 1989: 73).

Aici observăm schimbarea raportului de coordonare dintre prima și a doua propoziție a frazei din original. În limba română, raportul de coordonare este realizat prin juxtapunere, spre deosebire de situația din original, unde există coordonare prin joncțiune. Credem că este vorba de o alegere subiectivă a traducătorului, întrucât s-ar fi putut traduce exact ca în original, folosindu-se joncțiunea prin conjuncție: *Undeva, într-unul din saloane, începu să cânte orchestra, iar fumul de țigară devenise atât de dens, că până și lumânările prinseră să clipească.*

7. Transformarea frazei coordonate prin juxtapunere în frază coordonată prin joncțiune

Дългата козина стигаше до земята, животното бе обрало цялата роса по пътя и сега, нажежено от слънцето, леко димеше. (Радичков 1970: 5).

Smocuri lungi de păr măturau pământul iar animalul, care culesese toată roua de de-a lungul potecii, aburea acum ușor în bătaia soarelui. (Radicikov 1978: 3).

În exemplul ales de noi, fraza din limba sursă este alcătuită din trei propoziții principale, coordonate prin juxtapunere. În traducere se modifică felul raportului de coordonare dintre prima și a doua propoziție, acesta realizându-se prin jonciune, mai exact, prin conjuncția coordonatoare adversativă *iar*.

În următorul exemplu, fraza coordonată prin juxtapunere este tradusă printr-o frază coordonată prin jonciune. În ceea ce privește preferința traducătorului pentru acest tip de coordonare, suntem de părere că își are explicația în caracteristica pe care aceasta o are în limba română: „juxtapunerea este adesea ambiguă, mai ales în scris, unde e lipsită de ajutorul intonației” (Avram 1986: 328).

Група хлапаџи бяха застанали точно на входа, разчесваха брадите си в някакъв празен спор. (Вежинов 2000: 172).

Un grup de puștani stăteau prfoăpiți tocmai la intrare și-și tot fluturau bărbile, antrenaji într-o discuție lipsită de orice noimă. (Vejinov 1989: 122).

Concluzii

Transformările sintactice la nivelul frazei reprezintă o metodă de realizare a echivalenței în traducere. Cele mai multe dintre aceste transformări, analizate de noi în traducerile din bulgară în română, sunt influențate de alte tipuri de transformări, cum ar fi: substituția unei părți de vorbire cu o alta, traducerea unui verb la un mod predicativ cu un verb la un mod nepredicativ, substituția părilor de propoziție, substituția lexicală. Substituțiile raporturilor de coordonare între propozițiile unei fraze sunt realizate de traducători, păstrându-se, în mare parte, semantica frazei din limba bulgară. Divizarea unei fraze în mai multe propoziții sau procesul invers, de unire a două sau mai multe propoziții în fraze, se încadrează în rândul transformărilor sintactice dictate de stilul autorului. Transformările facultative, care au la bază decizia subiectivă a traducătorilor, deși mai rar, își găsesc și ele locul în cadrul traducerilor analizate.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Avram 1986: Avram, M. *Gramatica pentru toi*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste Romnia.

Gramatica limbii române 2005: *Gramatica limbii române. II, Enunțul*. București: Editura Academiei.

Radicikov 1978: Radicikov, I. *Desene pe stânci*. București: Minerva.

Vejinov 1989: Vejinov, P. *Noaptea cu cai albi*. București-Sofia: Albatros-Sviat.

Андрейчин, Попов, Стоянов 1977: Андрейчин, Л., К. Попов, Ст. Стоянов. *Граматика на българския език*. София: Наука и изкуство. [**Andreychin, Popov, Stoyanov 1977:** Andreychin, L., K. Popov, St. Stoyanov. *Gramatika na balgarskia ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.]

Бархударов 1975: Бархударов, Л. С. *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения. [**Barhударov 1975:** Barhударov, L. S. *Yazyk i perevod*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya.]

Вежинов 2000: Вежинов, П. *Нощем с белите коне*. Велико Търново: Слово. [**Vezhinov 2000:** Vezhinov, P. *Noshtem s belite kone*. Veliko Tarnovo: Slovo.]

Ликоманова 2006: Ликоманова, И. *Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художественя превод*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [**Likomanova 2006:** Likomanova, I. *Slavyano-slavyanskiyat prevod. Lingvistichen podhod kam hudozhestvenia prevod*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.]

Радичков 1970: Радичков, Й. *Скални рисунки. Новели*. София: Български писател. [**Radichkov 1970:** Radichkov, Y. *Skalni risunki. Noveli*. Sofia: Balgarski pisatel.]

Томанова 2009: Томанова, С. *Междуезиково взаимодействие в превода*. Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“. [**Tomanova 2009:** Tomanova, S. *Mezhduyezikovo vzaimodeystvie v prevoda*. Blagoevgrad: YUZU „Neofit Rilski“.]